

УДК 347.73

DOI 10.33244/2617-4154.4(21).2025.33-40

Л. М. Касьяненко,*доктор юридичних наук, професор,
Державний податковий університет
email: kasyanenko_l@ukr.net***ORCID ID 0000-0003-1742-7580;****О. С. Гуслев,***здобувач вищої освіти 3-го курсу
Навчально-наукового інституту права,
Державний податковий університет
email: guslevoleksandr@gmail.com***ORCID ID 0009-0001-4196-0126**

ФІНАНСОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ З ПИТАНЬ ОПОДАТКУВАННЯ

Стаття присвячена характеристиці фінансової відповідальності за порушення законів з питань оподаткування, визначення її сутності, ознак, нормативних засад і проблем правозастосування, а також формування пропозицій щодо її удосконалення. Найбільше наповнення бюджетів надають податкові надходження. У період воєнного стану актуальність зростає і з'являється потреба в створенні чіткого й ефективного механізму протидії порушенням фінансового законодавства. Зазначається, що з огляду на прагнення України інтегруватися до європейського правового простору та стати повноправним членом ЄС питання вдосконалення фінансової відповідальності набуває особливої актуальності та має стати одним із пріоритетних напрямів її реформування. Досвід країн ЄС і США, де фінансово-правові механізми розроблені комплексно, системно, з урахуванням численних практичних аспектів діяльності держави й фінансових органів, а також з орієнтацією на інтереси платника податків і громадянське суспільство, може стати надзвичайно корисним орієнтиром у разі вдосконалення застосування фінансової відповідальності. Констатується, що, попри наявні санкції, українське законодавство містить суттєву прогалину: особа, яка вчинила фінансове правопорушення або корупційний злочин, часто може внести заставу й вийти з-під варті. Це дає змогу потенційно використовувати незаконно здобуті кошти, що створює значний ризик для фінансової безпеки та суспільного інтересу, особливо в разі серйозних корупційних і фінансових схем. Для підвищення ефективності системи відповідальності варто заборонити використання застави в таких випадках. Неефективне управління фінансовими ресурсами, зловживання службовим становищем і порушення процедур можуть становити серйозну

загрозу національній безпеці й обороноздатності країни. На думку авторів, тільки збалансований і поетапний підхід дасть змогу створити систему прозорих, справедливих і передбачуваних норм, підвищити фінансову дисципліну, зміцнити довіру громадян та забезпечити стабільний розвиток фінансової системи України відповідно до міжнародних стандартів та очікувань суспільства.

Ключові слова: фінансові правовідносини, відповідальність, фінансова відповідальність, контроль, корупція, податкові правовідносини, фінансова безпека.

Постановка проблеми. Фінансове законодавство України відіграє ключову роль у регулюванні процесів формування, розподілу та використання державних і місцевих фінансових ресурсів, визначаючи механізми, що забезпечують фінансову стабільність, економічну безпеку держави й ефективність функціонування фінансової системи. Дотримання його норм є невід'ємною умовою належного наповнення державних і місцевих бюджетів, забезпечення прозорості фінансової діяльності та запобігання негативним явищам у сфері публічних фінансів. Порушення у сфері податкового, бюджетного законодавства створюють умови тінізації економіки, зменшення доходів бюджетів різних рівнів. Адже найбільше наповнення бюджетів саме надають податкові надходження. У період воєнного стану актуальність зростає і з'являється потреба в створенні чіткого й ефективного механізму протидії порушенням фінансового законодавства.

Аналіз останніх публікацій. Питання фінансової відповідальності є предметом активного дослідження вітчизняних науковців, серед яких М. Глух, А. Іванський, Д. Кобильник, І. Криницький, М. Кучерявенко, Т. Латковська, Г. Наконечна, Н. Якимчук та ін.

Метою статті є аналіз фінансової відповідальності за порушення законів з питань оподаткування, визначення її сутності, ознак, нормативних засад і проблем правозастосування, а також формування пропозицій щодо її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Відповідальність як соціологічна категорія виражає свідоме ставлення особи до вимог суспільної необхідності, обов'язків, соціальних завдань, норм і цінностей. Вона є невід'ємною складовою багатьох аспектів життя, зокрема державно-правовим наслідком вчинення правопорушення, та охоплює такі види, як кримінальна, адміністративна, фінансова, цивільно-правова й дисциплінарна. Кожен вид відповідальності має свої підстави, умови та наслідки, що регулюються відповідними нормами права, виконує надзвичайно важливу роль у забезпеченні стабільності фінансової системи держави, захисті публічних фінансових ресурсів та підтримці правопорядку у сфері публічних фінансів.

Науковці мають різний підхід до визначення фінансової відповідальності, наприклад, А. Іванський визначає її як державний осуд, який полягає в нормативному й забезпеченому державним примусом обов'язку суб'єктів суспільних відносин зазнавати заходів державного примусу за вчинене правопорушення, що полягають у засудженні і накладенні нових для порушника позбавленнях особистого або майнового характеру, й реалізується в охоронних правовідносинах відповідальності [1, с. 12]. Нині вважають, що сфера її застосування значно ширша, ніж межі фінансового права, й охоплює правопорушення у

сферах праці, конкуренції, реклами, безпеки, будівництва, обігу фінансових інструментів, соціального забезпечення, оподаткування, соціального страхування та інших суспільних відносин, у межах яких санкцією є грошовий обов'язок компенсаційного чи штрафного характеру [2, с. 88–89].

Фінансовій відповідальності притаманні певні принципи, як і будь-якій юридичній відповідальності. У ст. 61 Конституції України [3] визначено, що ніхто не може бути двічі притягнутий до юридичної відповідальності за одне й те саме правопорушення, з цього випливає принцип одноразовості. Варто виділити принцип законності, як і будь-який вид юридичної відповідальності, вона має своє закріплення в нормах права, зокрема п. 111.1 Податкового кодексу України [4] визначено, що за порушення законів з питань оподаткування застосовується юридична фінансова відповідальність. До особи, яка вчинила правопорушення, має бути застосовано той вид відповідальності, який найбільш повно та точно описує вчинене нею діяння. Цей принцип можна також розглядати і з іншого боку, що не можна притягнути до відповідальності особу, вину якої доведено не було. Але діє презумпція вини платників податків, що є протилежним до поняття презумпції невинуватості, яка знаходить своє відображення найповніше в кримінальному законодавстві. Цей принцип базується на тому, що платник податків вважається винним у намірі ухилення від сплати податків, допоки не доведе іншого, і цей обов'язок покладається на нього самого. Це питання часто розглядається як те, що не відповідає принципу верховенства права, закріпленого ст. 8 Конституції України [3], але звучать і пропозиції, що потрібно відмовитися від презумпції вини в податковій та митній політиці, оскільки вона порушує права платників і стримує економічний розвиток [5]. Однак Касаційний адміністративний суд Верховного Суду від 20 березня 2025 року постановою в справі № 260/6734/23 підкреслює, що, як передбачено в пункті 112.7 статті 112 Податкового кодексу України у разі, якщо контролювальний орган не доведе, що платник податків мав можливість для дотримання правил і норм, за порушення яких Податковим кодексом України передбачена відповідальність, проте не вжив достатніх заходів щодо їхнього дотримання, платник податків не може бути притягнутий до відповідальності за таке порушення. Положення цього пункту застосовуються виключно в разі, якщо умовою притягнення до фінансової відповідальності за податкове правопорушення є наявність вини платника податків [6].

За порушення законів з питань оподаткування застосовується, відповідно до ст. 111 Податкового кодексу України [4], фінансова, адміністративна та кримінальна відповідальність. Визначення в ст. 111.2 «фінансова відповідальність, що встановлюється згідно з іншими законами, контроль за дотриманням яких покладено на контролюючі органи, може застосовуватися у вигляді штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) та/або пені» абсолютно є некоректним.

Зарубіжний досвід демонструє ефективність комплексного підходу до фінансової відповідальності. Країни ЄС та ОЕСР використовують ризикоорієнтовані моделі контролю, цифрові технології для відстеження фінансових потоків, механізми добровільного усунення порушень, стимулювальні заходи для сумлінних платників, а також жорсткі санкції за систематичні порушення. Такий підхід підвищує фінансову дисципліну,

знижує рівень корупційних правопорушень і формує довіру суспільства до держави. У контексті адаптації українського законодавства до європейських стандартів важливо впровадити схожі механізми, інтегрувати цифровий контроль і посилити роль превентивних заходів. Особливого значення фінансова відповідальність набуває в умовах воєнного стану. Неefективне управління фінансовими ресурсами, зловживання службовим становищем і порушення процедур можуть становити серйозну загрозу національній безпеці та обороноздатності країни. Контроль за діяльністю державних фінансових органів у цей період повинен охоплювати аудит, громадський контроль, оцінювання ефективності управління бюджетними ресурсами. Надання таких функцій контролю дає змогу запобігати зловживанням, підвищує фінансову дисципліну та зміцнює довіру за несприятливих умов.

З огляду на прагнення України інтегруватися до європейського правового простору та стати повноправним членом ЄС питання вдосконалення фінансової відповідальності набуває особливої актуальності та має стати одним із пріоритетних напрямів реформування. Українське фінансове законодавство, як уже зазначалось, сьогодні стикається з рядом проблемних моментів, які суттєво ускладнюють правильне й ефективне застосування норм. Саме тому досвід країн ЄС і США, де фінансово-правові механізми розроблені комплексно, системно, з урахуванням численних практичних аспектів діяльності держави й фінансових органів, а також з орієнтацією на інтереси платника податків і громадянське суспільство, може стати надзвичайно корисним орієнтиром у розрізі вдосконалення української системи фінансової відповідальності. Йдеться про можливість перейняти не тільки окремі технічні або процедурні рішення, а й підхід до організації фінансового контролю, який поєднує превентивні, регулятивні та каральні функції, створює систему прозорих і передбачуваних санкцій і стимулює свідоме дотримання фінансової дисципліни. Одним із яскравих і добре відомих прикладів у цьому контексті є практика Німеччини, де діє *Abgabenordnung* (АО) – Податковий кодекс [7], що детально регулює всі податкові та фінансові відносини держави й платників податків. Він відрізняється високим рівнем системності та інтеграції різних аспектів фінансової діяльності: від чіткого визначення податкових зобов'язань і способів їхнього виконання, встановлення точних правил щодо термінів сплати та оформлення документів до визначення механізмів застосування санкцій за порушення та встановлення порядку оскарження рішень органів фінансового контролю. Такий комплексний підхід дає змогу забезпечити не лише належний захист державних фінансових інтересів, а й створює прозору, передбачувану та справедливу систему для платників податків, що зі свого боку підвищує довіру громадян до держави, забезпечує відчуття безпеки та справедливості у відносинах з державними фінансовими органами. Зокрема, § 152 – регламентує застосування надбавки за несвоєчасне подання податкової декларації, чітко визначаючи межі санкцій, їх розмір, максимальні ліміти та умови, за яких надбавка може не застосовуватися, що демонструє збалансований підхід до стягнення податків; § 240 – встановлює порядок нарахування пені за прострочку сплати податків; § 218 – визначає способи реалізації податкових вимог, встановлюючи прозорі правила виконання податкових зобов'язань і надаючи платнику можливість правового захисту [7]. Німецьке законодавство також встановлює адміністративну та

кримінальну відповідальність за ухилення від сплати податків. Схожий комплексний підхід застосовується й у США, де законодавство передбачає кримінальну відповідальність за умисне невиконання обов'язку збору або перерахування податків (26 U.S.C. § 7202) та за умисне невиконання податкових зобов'язань (26 U.S.C. § 7203) [8]. Для доведення провини в США потрібно встановити наявність свідомого та добровільного порушення відомого юридичного обов'язку, оскільки проста недбалість або помилка не зумовлюють кримінальної відповідальності. Санкції за ці порушення передбачають чіткі грошові штрафи та терміни ув'язнення: за § 7202 штраф може досягати 10 000 USD і/або ув'язнення до 5 років, а за § 7203 – до 25 000 USD для фізичних осіб або до 100 000 USD для корпорацій і/або ув'язнення до 1 року. Крім того, корпоративна відповідальність у США регламентується Sarbanes-Oxley Act (SOX), ухваленим 2002 року, який зобов'язує керівництво публічних компаній оцінювати ефективність системи внутрішнього контролю над фінансовою звітністю, проводити її атестування незалежними аудиторами та розкривати будь-які виявлені суттєві слабкі місця в контролі. Посадові особи, які навмисно надають неправдиві дані для фінансової звітності, несуть кримінальну відповідальність, охоплюючи значні штрафи та ув'язнення, що створює сильний стимул для дотримання фінансової дисципліни та запобігає корпоративному шахрайству [8].

Порівняно з високими грошовими штрафами, що застосовуються до корпорацій у США, санкції, передбачені ст. 212 Кримінального кодексу України [9] за ухилення від сплати податків, є порівняно менш жорсткими та більш гнучкими. Умисне ухилення від сплати податків у значних розмірах карається штрафом від 5 000 до 10 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі – НМДГ) із можливою заборонаю обіймати певні посади на строк до трьох років. Якщо діяння вчинено за попередньою змовою групою осіб або призвело до надходження коштів у великих розмірах, штраф може сягати 15 000 НМДГ із аналогічним обмеженням прав. Повторні порушення або дії в особливо великих розмірах караються штрафом до 25 000 НМДГ із позбавленням права обіймати певні посади й конфіскацією майна. Діяння не вважається умисним ухиленням, якщо платник податків сплатив податки та відшкодував збитки, скористався податковим компромісом. На нашу думку, попри наявні санкції, українське законодавство містить суттєву прогалину: особа, яка вчинила фінансове правопорушення або корупційний злочин, часто може внести заставу й вийти з-під варті. Це дає змогу потенційно використовувати незаконно здобуті кошти, що створює значний ризик для фінансової безпеки та суспільного інтересу, особливо в разі серйозних корупційних і фінансових схем. Для підвищення ефективності системи відповідальності потрібно заборонити використання застави в таких випадках.

Отже, українське законодавство могло б активно перейняти зарубіжний досвід: інтеграцію гнучких механізмів, використання цифрових технологій, превентивних заходів та персоналізованої відповідальності. Це дало б змогу узгодити різні види юридичної відповідальності, підвищити передбачуваність правозастосування, забезпечити стабільність правового режиму фінансової діяльності, інтегрувати національні підходи до європейських та міжнародних стандартів і зміцнити довіру громадян до держави. Водночас у разі адаптації зарубіжних практик варто враховувати національні особливості,

культуру дотримання законів та ряд інших особливостей, щоб створити справедливу, прозору й ефективну систему фінансового контролю.

Висновки. Відповідальність має забезпечити законність і дисципліну у сфері публічних фінансів, змушуючи суб'єктів виконувати свої фінансові обов'язки та своєчасно застосуватися санкції в разі порушень. Відповідальність має забезпечувати стабільність фінансової системи. Досвід Німеччини та США демонструє ефективність комплексного підходу до організації фінансової відповідальності. Потрібно поступово адаптувати міжнародні практики, враховувати національні особливості, рівень розвитку та правову культуру, щоб уникнути простого перенесення рішень і чекати більш ефективного та чіткого регулювання. Тільки збалансований і поетапний підхід дасть змогу створити систему прозорих, справедливих та передбачуваних норм, підвищити фінансову дисципліну, зміцнити довіру громадян і забезпечити стабільний розвиток фінансової системи України відповідно до міжнародних стандартів та очікувань суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іванський А. Й. Фінансово-правова відповідальність в сучасній Україні: теоретичне дослідження : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук, спец. : 12.00.07. Одеса : Одеська національна юридична академія, 2009. 42 с. URL : <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2aca2d4d-c5fd-48e6-9960-b38a95100de2/content>
2. Шумейко І. Фінансова відповідальність: поняття, ознаки та співвідношення з суміжними поняттями. *Юридичний вісник*. 2023. № 6. С. 88–89. URL : http://yurvisnyk.in.ua/v6_2023/12.pdf
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#top> (дата звернення: 27.11.2025).
4. Податковий кодекс України : Закон України від 10 грудня 2010 р. № 2755-VI. Дата оновлення 05.10.2025. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#top> (дата звернення: 17.11.2025).
5. Бути підприємцем в Україні – означає бути винним. Чому «презумпція вини» платника податків – це втрачене майбутнє / Forbes Ukraine. URL : <https://forbes.ua/money/buti-pidpriemtsem-v-ukraini-oznachae-buti-vinnim-chomu-prezumptsiya-vini-platnika-podatktiv-tse-vtrachene-maybutne-22092022-8525>
6. Постанова КАС ВП від 20.03.2025 у справі № 260/6734/23 / Касаційний адміністративний суд Верховного Суду. URL : https://protocol.ua/ru/postanova_kas_vp_vid_20_03_2025_roku_u_spravi_260_6734_23/
7. The Fiscal Code of Germany (Abgabenordnung). URL : https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_ao/
8. U.S. CODE. URL : <https://law.justia.com/codes/us>
9. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Дата оновлення 17.07.2025. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 19.11.2025).

REFERENCES

1. Ivansky A. Y. Financial and legal responsibility in modern Ukraine: theoretical research : author's abstract. dissertation for the degree of Doctor of Law, special : 12.00.07. Odesa : Odesa National Law Academy, 2009. 42 p. URL : <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2aca2d4d-c5fd-48e6-9960-b38a95100de2/content>
2. Shumeiko I. Financial responsibility: concept, features and correlation with related concepts. *Legal Bulletin*. 2023. № 6. Pp. 88–89. URL : http://yurvisnyk.in.ua/v6_2023/12.pdf
3. Constitution of Ukraine of June 28, 1996 No. 254k/96-VR. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#top>
4. Tax Code of Ukraine : Law of Ukraine dated December 10, 2010 No. 2755-VI. Update date 05.10.2025. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#top>
5. Being an entrepreneur in Ukraine means being guilty. Why the “presumption of guilt” of the taxpayer is a lost future / Forbes Ukraine Magazine. URL : <https://forbes.ua/money/buti-pidpriemtsem-v-ukraini-oznachae-buti-vinnim-chomu-prezumptsiya-vini-platnika-podatniv-tse-vtrachene-maybutne-22092022-8525>
6. Resolution of the CAS of the Supreme Court of Ukraine dated March 20, 2025 in case No. 260/6734/23 / Cassation Administrative Court of the Supreme Court. URL : https://protocol.ua/ru/postanova_kas_vp_vid_20_03_2025_roku_u_spravi_260_6734_23/
7. The Fiscal Code of Germany (Abgabenordnung). URL : https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_ao/
8. U.S. CODE. URL : <https://law.justia.com/codes/us>
9. Criminal Code of Ukraine : Law of Ukraine dated April 5, 2001 No. 2341-III. Update date 07/17/2025. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

L. M. Kasianenko, O. S. Guslev. FINANCIAL LIABILITY FOR VIOLATION OF TAX LAWS

The article is devoted to the characteristics of financial liability for violations of laws on taxation, determining its essence, features, regulatory principles and problems of law enforcement, as well as the formation of proposals for its improvement. The largest filling of budgets is provided by tax revenues. During the period of martial law, the relevance increases and there is a need to create a clear and effective mechanism for combating violations of financial legislation. It is noted that given Ukraine's desire to integrate into the European legal space and become a full member of the EU, the issue of improving financial responsibility is becoming particularly relevant and should become one of the priority areas of its reform. The experience of the EU and the USA, where financial and legal mechanisms are developed comprehensively, systematically, taking into account numerous practical aspects of the activities of the state and financial authorities, as well as focusing on the interests of the taxpayer and civil society, can become an extremely useful guide in improving the application of financial responsibility. It is noted that despite the existing sanctions, Ukrainian legislation contains a significant gap: a person who has committed a financial offense or corruption crime can often post bail and be released from custody. This allows for

the potential use of illegally obtained funds, which poses a significant risk to financial security and the public interest, especially in cases of serious corruption and financial schemes. To increase the effectiveness of the accountability system, it is worth prohibiting the use of collateral in such cases. Inefficient management of financial resources, abuse of office, and violations of procedures can pose a serious threat to the country's national security and defense capability. According to the authors, only a balanced and phased approach will allow creating a system of transparent, fair, and predictable norms, increasing financial discipline, strengthening public trust, and ensuring the stable development of Ukraine's financial system in accordance with international standards and public expectations.

Key words: *financial legal relations, responsibility, financial responsibility, control, corruption, tax legal relations, financial security.*

Стаття надійшла до редколегії 7 листопада 2025 року